

Jarosław JARZĄBEK

Uniwersytet Wrocławski

jaroslaw.jarzabek@uwr.edu.pl

RYWALIZACJA MOCARSTW REGIONALNYCH I GLOBALNYCH W POGRĄŻONEJ WOJNĄ DOMOWĄ LIBII

ABSTRACT Rivalry of Regional and Global Powers in Civil War-Ridden Libya

The aim of the article is to analyse the role that the conflict in Libya plays in the politics of regional and global powers. The theory of regional security complexes was adopted as a theoretical perspective for considerations. The analysis focuses on the impact of threats within the Middle Eastern regional security complex, with particular emphasis on the North Africa sub-complex, and the impact that global powers have on this complex in connection with the conflict in Libya. The research problem under consideration is how the Libyan civil war fits into the architecture of regional security. The conditions of the conflict in Libya, such as the geostrategic location, tribal and regional divisions, weakness and breakdown of state structures, make it easy for both regional and global powers to influence its course. The clear division of the state into two strong and competing political and territorial units means that external actors are forced to take sides and get involved in the internal strife. The involvement of external actors has deepened and perpetuated the existing political, geopolitical and social divisions. Both sides of the conflict, with the support of regional and global powers, are entrenching their positions, stiffening their negotiating stances and thus limiting the chances of reaching a political agreement.

Keywords: civil war in Libya, the Middle Eastern regional security complex, the influence of external actors, the decomposition of state structures

Słowa kluczowe: wojna domowa w Libii, bliskowschodni regionalny kompleks bezpieczeństwa, oddziaływanie aktorów zewnętrznych, rozpad struktur państwowych

WSTĘP

Na początku 2011 roku, po blisko 42 latach dyktatorskich rządów Muammara Kaddafiego, poziom frustracji w społeczeństwie libijskim był bliski osiągnięcia stanu krytycznego. Brakowało jedynie iskry zapalnej, która wyprowadziłaby ludzi na ulice. Tym impulsem okazały się antyrządowe protesty na masową skalę, które niedługo wcześniej wybuchły w sąsiednich krajach, najpierw w Tunezji, a wkrótce potem w Egipcie.

Celem artykułu jest analityczne spojrzenie na rolę, jaką w polityce mocarstw regionalnych i globalnych odgrywa konflikt w Libii. Stąd też jako perspektywę teoretyczną dla rozważań przyjęto teorię regionalnych kompleksów bezpieczeństwa (TRKB), która pozwala na rozpatrywanie danego zagrożenia dla bezpieczeństwa (tu: wojny domowej w Libii) w perspektywie regionalnej i globalnej. Analiza będzie więc skupiona na oddziaływaniu zagrożeń wewnątrz konkretnego kompleksu bezpieczeństwa (tu: bliskowschodniego regionalnego kompleksu bezpieczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem subkompleksu Afryki Północnej) oraz oddziaływań wywieranych przez globalne mocarstwa na ten kompleks w związku z konfliktem w Libii. Co za tym idzie, artykuł nie skupia się na szczegółowym opisie samego konfliktu w Libii, choć pojawia się do niego odniesienia, ilekroć będzie to istotne dla wyjaśnienia regionalnych i globalnych powiązań i oddziaływań, np. przedstawienia więzi pomiędzy lokalnymi a regionalnymi wzorcami przyjaźni i wrogości czy też omówienia układów sojuszy. Rozpatrywanym problemem badawczym jest to, w jaki sposób libijska wojna domowa wpisuje się w architekturę bezpieczeństwa regionalnego. Uwarunkowania konfliktu w Libii (położenie geostrategiczne, podziały plemienne i regionalne, słabość i rozpad struktur państwach) powodują, że aktorom zewnętrznym łatwo jest oddziaływać na jego przebieg, zarówno w ramach bliskowschodniego RKB, jak i spoza niego. Jednocześnie wyraźny podział państwa na dwie silne i zwalczające się jednostki polityczno-terytorialne – Powszechny Kongres Narodowy (General National Congress, GNC) i Izbę Reprezentantów (House of Representatives, HoR) – zmusza zainteresowanych aktorów zewnętrznych do opowiedzenia się i zaangażowania po którejś ze stron. Cele, ideologia i polityka tych aktorów wewnętrznych niekoniecznie jednak w pełni odpowiada celom i interesom wspierających ich aktorów zewnętrznych. Stąd też aktorzy wewnętrzni zmuszeni są do zawierania kompromisów, wybiórczej realizacji swoich interesów, a także przełamywania tradycyjnych wzorców przyjaźni i wrogości. W efekcie prowadzi to do powstania dość egzotycznych koalicji wspierających oba zwalczające się obozy. W takim układzie sieć wzajemnych powiązań między aktorami wewnętrznymi konfliktu libijskiego a wspierającymi ich aktorami zewnętrznymi, jak również sieć powiązań pomiędzy aktorami zewnętrznymi wspierającymi poszczególne libijskie frakcje, jest bardziej skomplikowana niż w przypadku innych umiędzynarodowionych konfliktów w Afryce i na Bliskim Wschodzie (np. w Republice Środkowoafrykańskiej, Mali, Syrii czy Jemenie).

RAMY TEORETYCZNE

Jak już wspomniano, za perspektywę teoretyczną analizy przyjęto teorię regionalnych kompleksów bezpieczeństwa. U jej podstaw leży założenie, że problemy bezpieczeństwa mogą być zgrupowane wokół geograficznie wydzielonych regionalnych kompleksów bezpieczeństwa (RKB). Autorzy teorii, Barry Buzan i Ole Wæver zauważyli, że *[a]narchia plus wpływy odległości plus zróżnicowanie geograficzne dostarczają wzorców dla klastrow opartych na podziałach regionalnych, gdzie współzależność bezpieczeństwa jest zauważalnie bardziej intensywna pomiędzy państwami wewnątrz takich kompleksów niż pomiędzy państwami należącymi do kompleksu i tymi znajdującymi się poza nim*¹. Taki regionalny kompleks bezpieczeństwa może być zbudowany wokół grupy państw z określonym stopniem współzależności, który zarówno łączy je między sobą, jak i odróżnia od innych, należących do sąsiednich kompleksów. Regionalne kompleksy bezpieczeństwa *stanowią podsystemy systemu międzynarodowego poprzez relatywną intensywność współzależności bezpieczeństwa pomiędzy grupą należących do nich podmiotów i relatywną obojętność pomiędzy tą grupą a otaczającymi ją podmiotami*². Autorzy TRKB zauważyli, że interakcje w zakresie bezpieczeństwa są najsilniejsze pomiędzy sąsiadującymi państwami, a podobne zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa pojawiają się najczęściej w określonych regionach i rzadko kiedy oddziałują one na większe dystanse³. Oczywiście wszystkie państwa w systemie międzynarodowym są w jakimś stopniu od siebie współzależne, a współzależność ta wzrasta wraz z postępem globalizacji. Teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa uwzględnia to i wyróżnia cztery poziomy analizy w badaniach nad bezpieczeństwem regionalnym: wewnątrzpaństwowy, regionalny, międzyregionalny i globalny. Poziom wewnątrzpaństwowy dotyczy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i zagrożeń generowanych przez aktorów wewnątrzpaństwowych. Poziom regionalny to interakcje pomiędzy państwami wewnątrz jednego kompleksu i jest to poziom, na którym interakcje są najbardziej intensywne. Poziom międzyregionalny to interakcje pomiędzy państwami należącymi do różnych kompleksów regionalnych. Natomiast poziom globalny przedstawia wpływy sił globalnych, czyli supermocarstw i wielkich mocarstw, na dany RKB⁴.

Grupa państw tworzy kompleks bezpieczeństwa, jeśli poziom ich wzajemnej współzależności wystarcza do połączenia ich w zakresie wyzwań dla bezpieczeństwa, a także pozwala odróżnić je od innych pobliskich państw. Dynamikę wewnątrz i na zewnątrz regionów definiują trzy zasadnicze elementy: 1) wzajemnie wykluczające się regionalne kompleksy bezpieczeństwa wraz z ich historycznie ukształtowanymi stosunkami i trwałymi

¹ B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge 2003, s. 46.

² *Tamże*, s. 48.

³ I tak np. rewolty określane mianem Arabskiej Wiosny, zapoczątkowane w Tunezji, rozlały się na cały subkompleks Afryki Północnej i dużą część kompleksu bliskowschodniego, ale nie oddziaływały znacząco na sąsiednie RKB, np. Europę czy Afrykę Subsaharyjską.

⁴ B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers...*, s. 51.

wzorcami przyjaźni i wrogości; 2) mocarstwa globalne (supermocarstwa i wielkie mocarstwa), które przenikają i ingerują w funkcjonowanie innych kompleksów niż te, w których same leżą; 3) izolatory i bufory, które oddzielają kompleksy bezpieczeństwa i rywalizujące mocarstwa⁵. Teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa wskazuje państwa jako głównych aktorów w systemie bezpieczeństwa oraz definiuje kryteria pozwalające na uznanie części z nich za mocarstwa o zasięgu globalnym (supermocarstwa), ponadregionalnym (wielkie mocarstwa) i regionalnym (mocarstwa regionalne)⁶.

W TRKB Bliski Wschód jest jednym z regionalnych kompleksów bezpieczeństwa znajdujących się w obszarze afrykańsko-bliskowschodnim. Cały bliskowschodni RKB określany jest jako trwała formacja konfliktowa, w której autonomiczny regionalny poziom bezpieczeństwa przeplata się z silnymi wpływami zewnętrznymi z poziomu globalnego. Region obejmuje swoimi granicami wszystkie państwa arabskie wraz z Iranem i Izraelem, Afganistan i Turcja pełnią zaś rolę izolatorów pomiędzy Bliskim Wschodem a odpowiednio: regionami Azji Południowej i Europy. Bliskowschodni RKB podzielony jest na trzy subkompleksy: Maghreb, Lewant i Zatokę Perską. W skład interesującego z punktu widzenia niniejszego artykułu subkompleksu Maghrebu wchodzi arabskie państwa Afryki Północnej, czyli Algieria, Libia, Maroko i Tunezja. Natomiast Egipt wraz z Izraelem, okupowanymi terytoriami palestyńskimi, Jordanią, Libanem i Syrią przynależy do subkompleksu Lewantu. Do trzeciego subkompleksu zaliczają się Irak, Iran oraz kraje leżące na Półwyspie Arabskim, czyli Bahrajn, Jemen, Katar, Kuwejt, Oman, Arabia Saudyjska i Zjednoczone Emiraty Arabskie⁷.

Zarówno w okresie zimnej wojny, jak i po jej zakończeniu bliskowschodni RKB charakteryzował się dużą liczbą i dynamiką konfliktów oraz bardzo silnym oddziaływaniem aktorów zewnętrznych, najpierw ZSRS i USA, później samych Stanów Zjednoczonych. Rozpoczęta po zakończeniu zimnej wojny unipolarna dominacja Stanów Zjednoczonych na Bliskim Wschodzie zdaje się jednak słabnąć od początku drugiej dekady XXI wieku. Bliskowschodni RKB znajduje się obecnie w fazie przejściowej, gdzie USA z poziomu globalnego wciąż wywierają niezwykle silny wpływ na poziom regionalny. Jednocześnie zauważalna jest rosnąca dynamika konfliktów i innych interakcji w obszarze bezpieczeństwa na poziomie regionalnym i krajowym oraz coraz większe zaangażowanie w sprawy regionu innych wielkich mocarstw, przede wszystkim Chin i Rosji⁸.

Wspomniana już wysoka dynamika konfliktów i innych zagrożeń dla bezpieczeństwa na Bliskim Wschodzie powoduje, że centralne problemy bezpieczeństwa ulegają przemianom i dezaktualizują się, a zastępowane są przez nowe wyzwania i zagrożenia.

⁵ Buforem jest państwo lub mini-kompleks wewnątrz kompleksu bezpieczeństwa, które znajduje się w centrum silnego wzorca sekurytyzacji, a którego rolą jest oddzielanie rywalizujących mocarstw (tamże, s. 40-49). Izolatorem jest natomiast państwo lub mini-kompleks znajdujące się pomiędzy regionalnymi kompleksami bezpieczeństwa określające miejsce, gdzie większa regionalna dynamika bezpieczeństwa pozostaje oddzielona od siebie (tamże, s. 489-490).

⁶ Tamże, s. 34-35.

⁷ Tamże, s. 187-189.

⁸ J. Jarząbek, *Regional Security Complex Theory: Reflections and Reformulations*, [w:] *Securitization Revisited: Contemporary Applications and Insights*, red. M.J. Butler, Abingdon 2020, s. 47-66.

Konflikt izraelsko-arabski i izraelsko-palestyński oraz zagrożenia generowane przez reżim Saddama Husajna w Iraku, dominujące w narracji o zagrożeniach na Bliskim Wschodzie jeszcze na początku XX wieku, przestały być centralnymi problemami bezpieczeństwa regionalnego. W trzeciej dekadzie XXI wieku bliskowschodni RKB charakteryzuje się przede wszystkim dużą dynamiką wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa na poziomie wewnątrz krajowym i regionalnym, słabnięciem unipolarnej dominacji USA oraz wzrostem aktywności innych wielkich mocarstw. Spada zaś znaczenie niektórych tradycyjnych i historycznie uwarunkowanych problemów bezpieczeństwa na poziomie regionalnym, szczególnie tych skupionych wokół Izraela⁹ oraz wynikających z agresywnej polityki dyktatorów rządzących w niektórych państwach regionu¹⁰. Przewroty polityczne oraz wzrost znaczenia radykalnych ideologii opartych na islamskim fundamentalizmie dały asumpt do rozwoju nowych zagrożeń, opartych na podziałach religijnych, w tym wzrostu napięć i wrogości pomiędzy religijnymi i świeckimi częściami społeczeństw, nowej fali wrogości pomiędzy sunnitami i szyitami oraz coraz liczniejszych ataków na chrześcijan. Osłabione struktury państwowe stały się też podatne na zagrożenia generowane przez podziały etniczne i plemiennie-klanowe¹¹. Bliski Wschód staje się ewidentnie regionem, gdzie wcześniejsza unipolarna dominacja USA zastępowana jest multilateralnym oddziaływaniem większej liczby mocarstw, zarówno wielkich, jak i regionalnych. Część z nich, przede wszystkim Rosja, Arabia Saudyjska, Iran i Turcja, bardzo aktywnie i agresywnie angażuje się w konflikty w różnych częściach regionu. Wydaje się więc, że dotychczasowa dynamika bezpieczeństwa na Bliskim Wschodzie, która według teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa miała formę zewnętrznej transformacji (*external transformation*), w coraz większym stopniu przybiera formę transformacji wewnętrznej (*internal transformation*)¹².

⁹ Symptomatyczny jest tu też fakt, że za najpoważniejsze zagrożenia dla bezpieczeństwa współczesnego Izraela jego władze uważają obecnie Iran i powiązany z nim szyicki Hezbollah, nie zaś któregoś z jego arabskich sąsiadów czy z ugrupowań palestyńskich. Tak przynajmniej było do 7 października 2023 roku i ataku dokonanego wtedy przez Hamas na terytorium Izraela. M. Yaalon, *An Inside Look at Israeli National Security Strategy*, The Washington Institute for Near East Policy, 19 IX 2016, [online] <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/an-inside-look-at-israeli-national-security-strategy>, 12 III 2023; R. Ahren, *Netanyahu: 80% of Security Threats Against Israel Emanate from Iran*, „The Times of Israel” 2017, 6 III, [online] <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-80-of-security-threats-against-israel-emanate-from-iran/>, 26 IV 2023.

¹⁰ Po upadku reżimu Saddama Husajna w 2003 roku, reżimu Kaddafiego w 2011 oraz uwikłaniu w konflikty wewnętrzne Baszira al-Assada, zagrożenie, jakie stanowili oni dla sąsiednich państw oraz całego regionu, przestało być poważnym problemem. Należy jednak zaznaczyć, że ich upadek spowodował raczej zmianę charakteru zagrożeń niż zmniejszenie się ich poziomu, ponieważ w powstałej w ten sposób próżni bezpieczeństwa pojawiły się nowe strefy walk i konflikty zbrojne, co w efekcie zaowocowało nawet wzrostem skali zagrożeń dla całego regionu (*vide* pojawienie się ISIS i współpracujących z nim grup). C.M. Henry, R. Springborg, *Globalization and the Politics of Development in the Middle East*, New York 2011, s. 113, 162; R. Owen, *The Rise and Fall of Arab Presidents for Life*, Cambridge 2012, s. 184-191.

¹¹ K. Selvik, S. Stensile, *Stability and Change in the Modern Middle East*, London 2011, s. 177-181; J. Stern, J.M. Berger, *ISIS: The State of Terror*, London 2015, s. 13-32.

¹² B. Buzan, O. Waever, *Regions and Powers...*, s. 66-67.

Afryka Północna jako subregion w TRKB oraz Libia jako część tego subregionu nie doczekały się dotychczas zbyt obszernych opracowań. Te, które powstały, odnoszą się do subregionu raczej na marginesie szerszych rozważań o regionalnym kompleksie bezpieczeństwa na Bliskim Wschodzie lub kompleksach bezpieczeństwa w Afryce Subsaharyjskiej¹³. Tymczasem subregion Maghrebu jest sam w sobie dość interesującym studium przypadku i ze względu na swą odmienność zasługuje na nieco więcej uwagi. W przeciwieństwie bowiem do pozostałych dwóch subregionów bliskowschodniego RBK charakteryzuje się bardziej homogeniczną strukturą etno-religijną. Zdecydowaną większość mieszkańców stanowią tu Arabowie wyznający islam sunnicki, zaś mniejszości religijne czy etniczne nie są zbyt liczne. W efekcie występujące tu napięcia i konflikty nie mają charakteru etnicznego czy międzyreligijnego. Zamiast tego spory występują przede wszystkim na dwóch liniach: podziale plemiennie-klanowym oraz bardziej radykalnym (fundamentalistycznym) bądź liberalnym podejściu do islamu sunnickiego¹⁴. Konflikty zbrojne pomiędzy państwami subregionu zdarzały się w przeszłości (np. między Libią i Egiptem, Libią i Tunezją czy Algierią i Marokiem), choć miały one ograniczoną skalę i określony czas trwania. Wyjątkiem jest tu konflikt w Saharze Zachodniej, od 1975 roku okupowanej przez Maroko wbrew stanowisku ONZ, która uznaje prawo mieszkającego tam ludu Saharawi do samostanowienia. W trwającym i wciąż nierozwiązanym konflikcie Algieria udziela wsparcia walczącemu z Marokiem Frontowi Polisario, reprezentującemu narodowowyzwoleńcze aspiracje miejscowej ludności¹⁵.

Inną charakterystyczną cechą subregionu Maghrebu jest zwiększone znaczenie poziomu międzyregionalnego ze względu na silne oddziaływanie Europy oraz zagrożeń z regionu Afryki Północnej. W pierwotnej wersji TRKB znaczenie tego poziomu, zarówno w odniesieniu do całego systemu międzynarodowego, jak i do regionu Bliskiego Wschodu, uznawane było za marginalne¹⁶. Tymczasem rozwój wydarzeń w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku pokazał, że dla subregionu Maghrebu poziom międzyregionalny jest o wiele bardziej istotny niż przeciętnie. Przyczyną tego wydaje się głównie fakt, że Maghreb jest relatywnie odizolowany geograficznie od pozostałych subregionów bliskowschodniego RBK. Łącznikiem jest jedynie granica Libii

¹³ Zob. m.in. R. Erdağ, *Libya in the Arab Spring: From Revolution to Insecurity*, New York 2017; R. Santini, *A New Regional Cold War in the Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theory Revisited*, „The International Spectator” 2017, vol. 52, no. 4, s. 93-111; B. Walsh, *Revisiting Regional Security Complex Theory in Africa: Museveni's Uganda and Regional Security in East Africa*, „African Security” 2020, vol. 13, no. 4, s. 300-324; S. Burgess, *Regional Security Complexes and African Foreign Policies*, „Journal of Indo-Pacific Affairs” 2021, Special Issue, November, s. 65-92; U.A. Tar, M. Mala, *The Emerging Architecture of a Regional Security Complex in the Lake Chad Basin*, „Africa Development” 2017, vol. 42, no. 3, s. 99-118.

¹⁴ Więcej na temat podziałów klanowych w Libii zob. m.in. T. Ladja, *Tribe and State in the History of Modern Libya: A Khaldunian Reading of the Development of Libya in the Modern Era 1711-2011*, „Cogent Arts & Humanities” 2016, vol. 3, no. 1, s. 1-17.

¹⁵ Więcej na temat konfliktu w Saharze Zachodniej zob. m.in. S. Zunes, J. Mundy, *Western Sahara: War, Nationalism, and Conflict Irresolution*, New York 2020; *Conflict and Peace in Western Sahara*, red. J. Besenyő, J. Huddleston, Y. Zoubir, London 2022.

¹⁶ B. Buzan, O. Waever, *Regions and Powers...*, s. 200-201.

z Egiptem, przy jednoczesnym oddaleniu pozostałych państw Lewantu oraz Zatoki Perskiej. W efekcie Europa (oddzielona od Maghrebu Morzem Śródziemnym) oraz Afryka Subsaharyjska (oddzielona Saharą) są równie blisko (lub daleko) subregionu Maghrebu, co pozostałe subregiony Bliskiego Wschodu. Przekłada się to bezpośrednio na występowanie dużej ilości tożsamyh lub podobnych interesów, wyzwań, problemów i zagrożeń w obszarze bezpieczeństwa. Dotyczy to szczególnie takich kwestii, jak migracje, terroryzm, radykalizacja religijna, problemy ekonomiczne, niestabilność polityczna oraz konflikty graniczne. Jest to o tyle istotne w kontekście podejmowanego tu problemu badawczego, że znaczna część aktorów aktywnie angażujących się po którejś ze stron konfliktu w Libii to państwa europejskie (Rosja, Francja, Włochy) lub państwa Afryki Subsaharyjskiej (Czad, Sudan).

TŁO KONFLIKTU – PODZIAŁY I INTERESY AKTORÓW WEWNĘTRZNYCH

Wieloletnie rządy libijskiego dyktatora Muammara Kaddafiego zakończyły się w 2011 roku. Wybuch masowych protestów i trwających kilka miesięcy walk pomiędzy wierzniymi Kaddafiem oddziałami a rebeliantami, wspieranymi od pewnego momentu przez siły powietrzne państw NATO, doprowadził do upadku dyktatora, a następnie jego śmierci¹⁷. Po zwycięstwie rebeliantów i śmierci Kaddafiego rządy w Libii przejęła władza tymczasowa w postaci Narodowej Rady Tymczasowej (National Transitional Council, NTC). Przewodniczącym rady był Mustafa Dżalil, a jej organem wykonawczym kierował Mahmoud Dżibril jako premier. Celem rady miało być przede wszystkim przygotowanie projektu nowej libijskiej konstytucji i przeprowadzenie demokratycznych wyborów¹⁸. Narodowa Rada Tymczasowa zyskała uznanie międzynarodowe jako nowa libijska władza, czego potwierdzeniem było zajęcie przez nią miejsca Libii w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ.

Pomimo problemów, 7 lipca 2012 roku rada zdołała przeprowadzić pierwsze od ponad 40 lat wybory, które okrzyknięto krokiem w kierunku demokracji. Jednak wybory zostały zakwestionowane, a kilka partii odmówiło zaakceptowania ich wyniku. Następnie 8 sierpnia Narodowa Rada Tymczasowa formalnie przekazała władzę nowo wybranemu parlamentowi, Powszechnemu Kongresowi Narodowemu (GNC). Był to parlament tymczasowy, którego zadaniem było nadzorowanie kraju przez 18 miesięcy. W tym czasie miała powstać nowa konstytucja, a na jej podstawie przeprowadzone miały być kolejne wybory parlamentarne. Podział miejsc w Kongresie obejmował reprezentację islamistów, w tym salafitów i Bractwa Muzułmańskiego, umiarkowany

¹⁷ Więcej o samym przebiegu walk i upadku Kaddafiego zob. A. Brahimi, *Libya's Revolution*, „The Journal of North African Studies” 2011, vol. 16, no. 4, s. 605-624; K. Mezran, *State of Libya*, [w:] *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, red. M. Gasiorowski, S. Yom, New York 2018, s. 294-295; R. Owen, *The Rise and Fall...*, s. 94-110.

¹⁸ C. Geha, F. Volpi, *Constitutionalism and Political Order in Libya 2011-2014: Three Myths About the Past and a New Constitution*, „The Journal of North African Studies” 2014, vol. 21, no. 4, s. 695.

Sojusz Sił Narodowych powiązany z Mahmoudem Dżibrilem i dużą liczbę posłów niezależnych. Prace nad nową konstytucją szły jednak opornie i GNC nie zdołała ich ukończyć do lutego 2014 roku (planowe zakończenie kadencji). Jego członkowie zdecydowali się więc przedłużyć kadencję Kongresu poza uzgodnioną datę, pomimo sprzeciwu opinii publicznej¹⁹.

Doprowadziło to do eskalacji konfliktu, gdyż w reakcji na te działania część libijskiej armii pod dowództwem generała Chalify Haftara, byłego oficera armii Kaddafiego, a następnie jego zagorzałego wroga²⁰, ogłosiła rozwiązanie GNC. W maju 2014 roku siły podległe generałowi Haftarowi podjęły działania zbrojne przeciwko wspierającym Kongres radykalnym islamistom w Benghazi. W czerwcu 2014 roku udało się przeprowadzić wybory, w których islamisci, mający większość w głosów w GNC, ponieśli porażkę. Frekwencja wyborcza była niska, a wyborom towarzyszyły liczne akty przemocy skutkujące znaczną liczbą ofiar śmiertelnych. W wyniku wyborów wyłoniona została Izba Reprezentantów (House of Representatives, HoR), mająca być już docelowym i stałym libijskim parlamentem. Izbie Reprezentantów nie udało się jednak przejąć władzy w Trypolisie, gdyż nie dopuściły do tego islamskie milicje złożone ze zwolenników rządzącej tam dotychczas GNC. Wobec tego HoR obradował we wschodnim mieście Tobruk. W listopadzie libijski Sąd Najwyższy orzekł, że Izba Reprezentantów jest nielegalna. Nie zakończyło to bynajmniej konfliktu między GNC a Izbą Reprezentantów, wręcz przeciwnie – doprowadziło do jego zaostrzenia, a oba parlamenty kontynuowały swoją działalność²¹. Powszechny Kongres Narodowy utworzył w Trypolisie własny Rząd Ocalenia Narodowego (National Salvation Government, NSG), wspierany przez islamistyczne bojówki. Rząd Ocalenia Narodowego odmówił uznania HoR i nadal kontrolował stolicę, co doprowadziło do faktycznego podziału kraju²².

W mediacjach aktywnie próbowała uczestniczyć ONZ, dzięki której w grudniu 2015 roku członkowie HoR i GNC podpisali porozumienie o utworzeniu wspólnych organów wykonawczych, Rady Prezydenckiej i tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (Government of National Accord, GNA), na którego czele stanął Fajiz al-Sarradż.

¹⁹ *Tamże*, s. 696-698.

²⁰ Generał Haftar uczestniczył w nieudanej operacji wojsk libijskich w Czadzie w latach 1986-1987 i po tej porażce stał się wrogiem libijskiego dyktatora. Ostatecznie Haftar w roku 1990 wyładował w USA, skąd przez następne lata, prawdopodobnie jako współpracownik CIA, prowadził różne działania przeciwko reżimowi Muammara Kaddafiego. W 2011 roku powrócił do Libii, a w listopadzie tego samego roku objął dowództwo nad nowymi libijskimi siłami zbrojnymi, podległymi Tymczasowej Radzie Narodowej. Więcej o związkach Haftara z amerykańskimi służbami wywiadowczymi zob. m.in. w: A. Valiente, *Khalifa Haftara: CIA Asset*, Libya 360° Archives, 28 VIII 2011, [online] <https://libyadary.wordpress.com/2011/08/28/khalifa-haftar-libyan-cia-asset/>, 19 IV 2023; A. Hauslohner, S.A. Kouddous, *Khalifa Hifter, the Ex-General Leading a Revolt in Libya, Spent Years in Exile in Northern Virginia*, „Washington Post” 2014, 20 V, [online] https://www.washingtonpost.com/world/africa/rival-militias-prepare-for-showdown-in-tripoli-after-takeover-of-parliament/2014/05/19/cb36acc2-df6f-11e3-810f-764fe508b82d_story.html, 19 IV 2023.

²¹ M. Salyk-Virk, *Airstrikes, Proxy Warfare, and Civilian Casualties in Libya*, Washington 2020, [online] <https://www.jstor.org/stable/resrep25414.6>, 21 IV 2023.

²² C. Geha, F. Volpi, *Constitutionalism and Political Order...*, s. 687-706.

Jednak GNA nie był w stanie kontrolować całego terytorium kraju, a różne plemienne milicje nadal udzielały wsparcia rywalizującym ze sobą ośrodkom władzy. Wkrótce potem, w marcu 2016 roku, HoR wycofał swoje poparcie dla Rządu Jedności Narodowej, co utrwaliło podział polityczny kraju na dwie jednostki polityczno-terytorialne²³. Uznawane przez ONZ za legalne władze Libii – Generalny Kongres Narodowy i Rząd Jedności Narodowej – kontrolowały zachodnią część kraju ze stolicą kraju z Trypolisem. Tymczasem parlament (Izba Reprezentantów) wspierany przez siły zbrojne (Libyan Armed Forces, LAF) pod dowództwem generała Chalify Haftara kontrolował wschodnią część kraju, a głównym ośrodkiem władzy był Tobruk²⁴. Od tego czasu podejmowano kolejne próby pogodzenia zwaśnionych stron. Powoływano między innymi Wysoką Radę Państwa, Nowy Rząd Jedności Narodowej, Rząd Stabilności Narodowej oraz kilka innych ciał, co jednak nie doprowadziło do rozwiązania konfliktu.

W grudniu 2017 roku wojska HoR/LAF zajęły Bengazi, a w kwietniu 2019 roku siły pod dowództwem generała Haftara rozpoczęły dużą ofensywę mającą na celu przejęcie kontroli nad Trypolisem, gdzie urzędował Rząd Jedności Narodowej. Posunięcie to zostało powszechnie potępione przez społeczność międzynarodową, lecz spotkało się z poparciem ze strony zagranicznych sprzymierzeńców, w tym Rosji, Egiptu i Zjednoczonych Emiratów Arabskich. Walki doprowadziły do znacznych strat po obu stronach. Siły Haftara mogły osiągnąć znaczące sukcesy na wczesnych etapach konfliktu, ale ostatecznie zostały odparte przez siły GNA w dużej mierze dzięki tureckiemu wsparciu wojskowemu. Intensywne walki trwały do października 2020 roku, kiedy to udało się wynegocjować, mniej lub bardziej przestrzegane, zawieszenie broni. Wezwano także do wycofania wszystkich obcych wojsk i najemników z Libii, co jednak nie zostało zrealizowane. W marcu 2021 roku powołany został kolejny już rząd jedności narodowej, na czele którego stanął Abdul Hamid ad-Dabeiba. Zadaniem rządu miało być przeprowadzenie wyborów prezydenckich i parlamentarnych, wstępnie zaplanowanych na grudzień 2021 roku²⁵. Jednak brak zgody co do terminu, warunków i sposobu ich przeprowadzenia spowodował przełożenie wyborów na bliżej nieokreśloną przyszłość. Choć od tego czasu nie doszło do intensyfikacji walk na taką skalę jak w latach 2019-2020, nie udało się także osiągnąć żadnego znaczącego i trwałego porozumienia politycznego. Kraj pozostaje więc podzielony na strefy wpływów: zachodnią – obejmującą istotne ośrodki miejskie (Trypolis i Misratę), oraz wschodnią – z ważnymi miastami (Tobrukiem, Bengazi i Syrta). Linia podziału przeciwnych sił przebiega kilkadziesiąt kilometrów na zachód od Syrty, w kierunku południowo-zachodnim²⁶. W zachodniej części kraju rządzi koalicja islamistycznych grup politycznych i zbrojnych, wśród których przewodnią rolę odgrywa libijskie skrzydło organizacji Braci

²³ *Tamże*.

²⁴ K. Mezran, *State of Libya...*, s. 294.

²⁵ S. Feuer, *A Unified Government in Libya: Potential Regional Implications*, „INSS Insight” 2021, no. 14, [online] <https://www.jstor.org/stable/resrep33859>, 11 IV 2023.

²⁶ T. Megerisi, *Geostrategic Dimensions of Libya's Civil War*, Africa Center for Strategic Studies 2020, [online] <http://www.jstor.com/stable/resrep24408>, 11 IV 2023.

Muzułmanów oraz sprzymierzonych z nimi plemion z zachodniej części kraju (Trypolitanii). Ich polityczną reprezentacją jest Powszechny Kongres Narodowy i Rząd Jedności Narodowej, a siły zbrojne opierają się na islamskich i plemiennych milicjach. Wschodnią część kraju kontroluje koalicja, w której skład wchodzi ugrupowania bazujące głównie na bardziej świeckich podstawach ideologicznych (nacjonalistyczne, liberalne) oraz grupy plemienne ze wschodniej części kraju (Cyrenajki). Ich polityczną reprezentacją jest Izba Reprezentantów, a siły zbrojne opierają się przede wszystkim na oddziałach Libijskich Sił Zbrojnych dowodzonych przez generała Chalifę Haftara. Ten ostatni jest też faktycznym, choć nie formalnym, przywódcą tej strony konfliktu. Kontrolują oni większość wschodniej, środkowej i południowej części kraju, a główną siedzibą władz jest Tobruk.

Nadmienić również należy, że w różnych częściach Libii aktywne są też inne, mniej znaczące grupy polityczne i zbrojne, w tym odłamy ISIS pod nazwą Prowincja Libia oraz różne lokalne milicje plemienne rezydujące głównie w południowej części kraju (Fezanie)²⁷.

AKTORZY ZEWNĘTRZNI – POZA WZORCAMI PRZYJAŹNI I WROGOŚCI

Każda ze stron libijskiej wojny domowej miała za sobą poparcie znaczących aktorów zewnętrznych, którzy wspomagali ją zarówno, politycznie jak i militarnie. Jednocześnie każdy z tych regionalnych i pozaregionalnych sojuszników poprzez wsparcie któregoś ze stron libijskiego konfliktu starał się realizować własne interesy. Interesy te wychodziły daleko poza samą Libię, subregion Maghrebu i region Bliskiego Wschodu, a zaangażowanie określonych aktorów w konflikt libijski było jedynie elementem i funkcją ich szerszej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Skutkowało to powstawaniem koalicji i sojuszy, które z jednej strony były nietrwałe i zmienne, z drugiej zaś nie odpowiadały tradycyjnym dla bliskowschodniego RKB wzorcom przyjaźni i wrogości.

Kontrolująca zachodnią Libię koalicja GNC/GNA znalazła najważniejszego sojusznika w postaci Turcji. Zaangażowanie Turcji we wsparcie tej strony konfliktu libijskiego jest oczywiście uwarunkowane jej własnymi interesami. Nie można jednak przy tym zapominać, że jednocześnie popiera stronę konfliktu, która jest międzynarodowo uznanym (przez ONZ) rządem Libii. Wsparcie Turcji ma więc charakter formalny i zostało udzielone na prośbę władz libijskich, na co zresztą rząd turecki wyraźnie zwraca uwagę²⁸. Turcja w przeszłości była jednym z państw utrzymujących dobre relacje z reżimem Muammara Kadhafiego, w szczególności w aspekcie gospodarczym. W 2011 roku to właśnie Turcja była jednym z państw najgłośniej

²⁷ A. Beccaro, *ISIS in Libya and beyond, 2014-2016*, „The Journal of North African Studies” 2022, vol. 27, no. 1, s. 160-179; B. Ntaka, L. Csicsmann, *Non-State Armed Groups and State-Building in the Arab Region: The Case of Post-Gaddafi Libya*, „South African Journal of International Affairs” 2021, vol. 28, no. 4, s. 629-649.

²⁸ Y. Zoubir, *The Protracted Civil War in Libya*, „Insight Turkey” 2020, vol. 22, no. 4, s. 16.

protestujących przeciwko zachodniemu wsparciu dla rebeliantów walczących z siłami Kadafiego. Dla islamistycznych władz w Trypolisie działania Turcji wynikają z trzech głównych przyczyn. Pierwszą jest bliskość ideologiczna, ponieważ oparte głównie na koncepcjach Braci Muzułmanów przekonania libijskich przywódców zasiadających w GNC/GNA zbliżone są do ideologii rządzących Turcją partii AKP i prezydenta Erdogana. Po drugie, po przeciwnej stronie barykady stali już regionalni przeciwnicy Turcji, w tym Egipt i Zjednoczone Emiraty Arabskie, z którymi relacje Turcji były napięte już od pewnego czasu²⁹. Trzecim powodem była kwestia podziału i dostępu do złóż gazu ziemnego we wschodniej części Morza Śródziemnego. Zawiązana przez Grecję, Cypr, Izrael i Egipt w 2017 roku inicjatywa East Mediterranean Energy Forum oraz rozwijająca tę współpracę inicjatywa East Mediterranean Gas Forum z 2020 roku (z udziałem Egiptu, Izraela, Grecji, Cypru, Włoch, Jordanii, Palestyńskiej Władzy Narodowej) uderzała w energetyczne interesy Turcji i jej roszczenia do rozszerzania swojej wyłącznej strefy ekonomicznej na obszary z bogatymi złożami gazu. W tym wypadku sojusz z rządem w Trypolisie, potwierdzony porozumieniem o wytyczeniu granicy morskiej pomiędzy Libią a Turcją, miał na celu zabezpieczenie energetycznych interesów Ankarę³⁰.

Katar zaangażował się we wsparcie dla islamistycznego rządu w Trypolisie już na wczesnym etapie libijskiej wojny domowej i pozostaje jego kluczowym sojusznikiem pomimo ograniczonych, ze względu na swój rozmiar, możliwości. Zaangażowanie Kataru wynika z przyczyn geopolitycznych (chęci rozszerzania swoich regionalnych wpływów) oraz ideologicznych (wsparcie dla rządów oraz innych władz, tworzonych w różnych krajach Bliskiego Wschodu przez lokalne oddziały Braci Muzułmanów)³¹. W początkowym etapie konfliktu, w roku 2014, władze w Trypolisie wspierane były także przez Sudan, który w tym czasie wysyłał do kontrolowanych przez nie miast (Bengazi i Mistaty) duże ilości broni. Później jednak jego zaangażowanie spadło, a od przewrotu w samym Sudanie w roku 2019, jego nowe władze zaczęły w coraz większym stopniu wspierać przeciwną stronę libijskiej wojny domowej. W kolejnych latach wielu sudańskich najemników walczyło także w szeregach wschodnio-libijskiej armii generała Haftara³².

Przeciwna strona w libijskiej wojnie domowej, kontrolująca wschodnią część kraju koalicja HoR/LAF, mogła liczyć na pomoc szerokiej i zróżnicowanej koalicji

²⁹ W przypadku Egiptu chodziło przede wszystkim o tureckie wsparcie dla egipskiego rządu Muhammada Mursiego i Braci Muzułmanów, obalonego w 2013 roku w wyniku wojskowego zamachu stanu. Natomiast w przypadku ZEA – o powstrzymanie wzrostu wpływów Emiratów w regionie. Zob. *Tamże*, s. 16-17.

³⁰ Więcej na ten temat zob. J. Dyduch, J. Jarząbek, A. Skorek, *The Role of Israel's Gas Discoveries in Shaping Its Foreign Policy Towards the Actors in the Levant Security Subcomplex*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, t. 71, nr 4, s. 127-141.

³¹ T. Megerisi, *Geostrategic Dimensions...*

³² F. Wehrey, *Militarizing the Proxy Struggle: Foreign Actors in the Civil War of 2014 to 2019*, [w:] „*This War is Out of Our Hands: The Internationalization of Libya's Post-2011 Conflicts from Proxies to Boots on the Ground*”, „New America” 2020, [online] www.jstor.org/stable/resrep26366.6, 24 IV 2023.

zewnętrznych aktorów państwowych i niepaństwowych. Wsparcia udzieliło jej m.in. jedno z mocarstw regionalnych – wschodni sąsiad Libii, Egipt. Dla rządzącej Egiptem wojskowej dyktatury pod przywództwem prezydenta Sisiego kluczową sprawą było uniemożliwienie przejścia władzy w sąsiednim kraju przez islamistyczną organizację Braci Muzułmanów. Sisi sam doszedł do władzy w 2013 roku w wyniku wojskowego zamachu stanu, obalając legalnie wybrany egipski rząd tworzony właśnie przez Braci Muzułmanów. Od tego czasu organizacja ta uznawana jest w Egipcie za terrorystyczną, a jej członkowie są ścigani i więzieni. Perspektywa przejścia władzy w Libii przez tamtejsze skrzydło Braci Muzułmanów była dla władz egipskich wyjątkowo niebezpieczna. Dlatego też alternatywne libijskie władze z deklarującym walkę z salafistycznym islamizmem i terroryzmem generałem Haftarem na czele otrzymały pełne wsparcie Egiptu³³. Dochodziły do tego interesy gospodarcze Egiptu związane ze wspomnianą wcześniej kwestią podziału i dostępu do złóż gazu ziemnego we wschodniej części Morza Śródziemnego oraz importem przez Egipt libijskiej ropy naftowej ze złóż zlokalizowanych we wschodniej części tego kraju³⁴.

Zjednoczone Emiraty Arabskie są kolejnym z mocarstw regionalnych³⁵, które wsparły siły HoR/LNA. Zaangażowanie ZEA po stronie sił dowodzonych przez generała Haftara ma swoje źródło w ambicjach władz emirackiej konfederacji do odgrywania w regionie Bliskiego Wschodu roli mocarstwa, które jest równorzędne, a nie podrzędne w stosunku do Arabii Saudyjskiej. To z kolei ma pozwolić Emiratom na w pełni niezależne realizowanie własnych interesów (przede wszystkim gospodarczych) i prowadzenie w pełni niezależnej polityki zagranicznej. Zaangażowanie ZEA w Libii datuje się na początek tamtejszego konfliktu, tj. 2011 rok. Jako główne narzędzia swoich wpływów władze Emiratów wykorzystują bezpośrednie i pośrednie wsparcie militarne, wsparcie finansowe (zarówno dla władz we wschodniej Libii, jak i dla wspierających je innych sojuszników, przede wszystkim Egiptu) oraz promocję specyficznej formy islamskiego fundamentalizmu, jaką jest madchalizm³⁶. Libia stała się jeszcze ważniejszym miejscem rozszerzania regionalnych wpływów przez ZEA po tym, jak podjęta

³³ Y. Zoubir, *The Protracted Civil War...*, s. 18.

³⁴ *Tamże*, s. 18-19.

³⁵ Zaliczenie ZEA do grona mocarstw regionalnych na Bliskim Wschodzie może wydawać się kontrowersyjne, jednakże są ku temu bardzo solidne podstawy. Państwo to dysponuje ogromnymi zasobami finansowymi, dzięki którym jest w stanie rekompensować swoje niedostatki w innych sektorach (militarnym, demograficznym), jest w stanie wpływać na swój własny region i definiować jego biegunowość oraz odgrywa kluczową rolę w procesach sekurytyzacji i desekurytyzacji w bliskowschodnim RKB. W świetle teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa ZEA spełniają więc wszystkie przesłanki do uznania ich za mocarstwo regionalne na Bliskim Wschodzie. Por. B. Buzan, O. Waever, *Regions and Powers...*, s. 34-35.

³⁶ Choć madchalizm jest formą islamskiego fundamentalizmu, to ze względu na jego specyfikę, szczególnie w odniesieniu do państwa i władzy, której się w pełni podporządkowuje, cieszy się on uznaniem władz ZEA i jest przez nie wykorzystywany jako narzędzie do realizacji ich interesów, m.in. w Libii. F. Wehrey, *Salafism and Libya's State Collapse: The Case of the Madkhalis*, Carnegie Endowment for International Peace, 19 XII 2019, [online] <https://carnegieendowment.org/2019/12/19/salafism-and-libya-s-state-collapse-case-of-madkhalis-pub-81835>, 26 IV 2023.

przez Emiraty w 2018 roku próba wypromowania jako trzeciej siły w wojnie domowej w Jemenie tzw. Południowej Rady Przejściowej i zajęcia wyspy Sokotra zakończyła się niepowodzeniem³⁷.

Rosja od upadku reżimu Muammara Kadafigo niestabilną sytuację w Libii postrzegała jako świetną okazję do rozszerzenia swoich wpływów w regionie Bliskiego Wschodu. Wsparcie dla generała Haftara i władz w Tobruku było dla Moskwy szansą na zagwarantowanie sobie obecności oraz rozszerzenie własnych interesów ekonomicznych poprzez zawieranie kontraktów na wydobycie libijskiej ropy przez rosyjskie firmy oraz potencjalny udział w przyszłej odbudowie kraju. Jednocześnie dzięki utrzymaniu otwartych kanałów komunikacji z GNC/GNA Rosja wchodziła w doskonale znaną sobie rolę mediatora i brokera rozmów i inicjatyw pokojowych. Pomagał jej w tym fakt, że rosyjskie wsparcie dla sił generała Haftara nie miało formy bezpośredniej, lecz polegało na udziale w walkach najemników z Grupy Wagnera. Formalnie więc Rosja mogła twierdzić, że w libijską wojnę domową nie jest zaangażowana i zajmuje w niej neutralne stanowisko³⁸.

Politykę Francji wobec libijskiej wojny domowej określić można jako grę na dwie strony. Z jednej bowiem oficjalnie Francja wyrażała poparcie dla międzynarodowo uznanego rządu w Trypolisie. Z drugiej zaś co najmniej od roku 2014 aktywnie wspierała konkurencyjny rząd w Tobruku. I było to wsparcie bardzo znaczące, bo polegające na dostawach broni oraz udziale francuskich żołnierzy w misjach (prawdopodobnie antyterrorystycznych i/lub szkoleniowych) na terenie Libii³⁹. Przyczyny zaangażowania Francji mają dwojaką naturę. Z jednej strony francuskie władze uznały, że wsparcie dla rządu w Tobruku przyniesie im większe szanse na rozszerzenie swoich wpływów i wsparcie interesów ekonomicznych francuskich firm. Z drugiej zaś w antyislamistycznej agendzie generała Haftara upatrywały możliwość skuteczniejszej walki z islamskim terroryzmem, będącym dla Francji coraz większym problemem⁴⁰.

Poza czterema wskazanymi powyżej kluczowymi państwami rządząca wschodnią Libia koalicja HoR/LAF mogła też liczyć na wsparcie kilku innych mocarstw regionalnych i państw regionu. Wsparcie to przyjmowało różną formę, od finansowego i politycznego w przypadku Arabii Saudyjskiej, poprzez tajne wsparcie wojskowe ze strony Izraela⁴¹. Inne państwa, jak np. Czad, Sudan czy Syria, służyły natomiast głównie jako

³⁷ N. Partrick, *How the UAE Wields Power in Yemen (Interview by Zachary Laub)*, Council on Foreign Relations, 22 VI 2018, [online] <https://www.cfr.org/interview/how-uae-wields-power-yemen>, 26 IV 2023.

³⁸ T. Megerisi, *Geostrategic Dimensions...*, s. 6.

³⁹ P. Taylor, *France's Double Game in Libya*, „Politico” 2019, 17 IV, [online] <https://efile.fara.gov/docs/6170-Informational-Materials-20190718-717.pdf>, 26 IV 2023.

⁴⁰ Y. Zoubir, *The Protracted Civil War...*, s. 22-23.

⁴¹ Według różnych źródeł Izrael dostarczał siłom generała Haftara broń i szkolił jego wojska, a izraelskie lotnictwo miało także na prośbę Haftara bombardować pozycje ISIS w Libii. R. Silverstein, *Haftar: Israeli Secret Aid to Libya's Strongman Reveals a New Friend in Africa*, Middle East Eye, 8 VIII 2017, [online] <https://www.middleeasteye.net/opinion/haftar-israeli-secret-aid-libyas-strongman-reveals-new-friend-africa>, 26 IV 2023.

rezerwuar najemników, którzy walczyli po obu stronach konfliktu. Te państwa trudno więc uznać za sojuszników HoR/LAF w libijskiej wojnie domowej⁴².

Poza aktorami ewidentnie wspierającymi jedną ze stron konfliktu w Libii pewna liczba państw oraz organizacji międzynarodowych była w różny sposób zaangażowana w ten konflikt, jednak nie wspierała w szczególnie sposób którejś ze stron. Do takich aktorów zaliczyć można Stany Zjednoczone, dla których kluczowe były operacje przeciw ISIS i w tym zakresie USA świadczyły pomoc dla obu stron konfliktu. Włochy natomiast próbowały łączyć swoje do pewnego stopnia sprzeczne interesy. Z jednej strony były bowiem zaangażowane w koalicję państw próbujących ograniczyć wpływy Turcji we wschodniej części Morza Śródziemnego i jej apetyt na przywłaszczenie sobie tamtejszych złóż gazu, a z drugiej, próbując ograniczyć nielegalną migrację z wybrzeży Libii do Włoch, musiały współpracować z rządem w Trypolisie⁴³.

Organizacje międzynarodowe zajmowały wobec wojny domowej w Libii zróżnicowane stanowiska. Z punktu widzenia ONZ legalną władzę w Libii sprawuje rezydujący w Trypolisie Rząd Jedności Narodowej, który też obsadza miejsce Libii w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ. Organizacja Narodów Zjednoczonych za pośrednictwem swojej misji w Libii (United Nations Support Mission in Libya, UNSMIL) oraz szeregu innych działań starała się, z raczej mizernym skutkiem, doprowadzić do przerwania walk, zawieszania broni, ograniczenia udziału stron trzecich w konflikcie, ograniczenia dostaw broni, podjęcia rozmów pokojowych i porozumienia pomiędzy stronami⁴⁴. Jednak ze względu na rozbieżność zdań i interesów wśród stałych członków RB ONZ nie podejmowano poważniejszych działań. Polityka Unii Europejskiej wobec konfliktu była natomiast niejasna i niespójna. Wynikało to w głównej mierze z odmiennych interesów i postrzegania sytuacji w Libii przez Francję i Włochy, dwa państwa członkowskie, które mają największy wpływ na kształtowanie polityki UE wobec regionu śródziemnomorskiego. Włochy uznały, że realizacji ich interesów, szczególnie w kontekście ograniczenia nielegalnej migracji z terenów Libii, sprzyjać będzie raczej współpraca z rządem GNC/GNA. To stanowisko podzielała większość państw członkowskich. Francja natomiast wyraźnie opowiedziała się po stronie HoR i generała Haftara, a w UE stanowisko to podzielały jeszcze Grecja i Cypr⁴⁵.

Stosunek Unii Afrykańskiej (UA) do konfliktu w Libii nie był jednoznaczny i podobnie jak w przypadku wielu innych konfliktów, tak i tu organizacja nie była w stanie mówić jednym głosem. Co prawda większość członków UA popierała dysponujący międzynarodowym mandatem rząd w Trypolisie, jednak ważni członkowie organizacji, w tym przede wszystkim Egipt, Czad, a od 2019 również Sudan, opowiadali się po stronie konkurencyjnych władz w Tobruku. Jeszcze większe podziały ujawniły się w łonie

⁴² F. Wehrey, *Militarizing the Proxy Struggle...*, s. 18-19.

⁴³ T. Megerisi, *Geostrategic Dimensions...*, s. 4-5.

⁴⁴ *United Nations Support Mission in Libya – Report of the Secretary-General (S/2020/41)*, United Nations Security Council, 15 I 2020, [online] <https://reliefweb.int/report/libya/united-nations-support-mission-libya-report-secretary-general-s202041-enar>, 24 IV 2023.

⁴⁵ P. Taylor, *France's Double Game...*

Ligi Państw Arabskich. Tutaj podziały były głębokie, ponieważ liczni i ważni członkowie organizacji stali po przeciwnych stronach. Egipt, ZEA, Arabia Saudyjska, pozostałe kraje Zatoki Perskiej czy też Jordania jednoznacznie popierały wschodnio-libijskie siły pod dowództwem generała Haftara. Natomiast liczna grupa członków LPA, w tym Algieria, Maroko czy Katar, wspierały rząd GNC/GNA⁴⁶.

WSPARCIE MILITARNE DLA STRON KONFLIKTU

Z czysto militarnego punktu widzenia obie strony libijskiej wojny domowej przystępowały do niej słabo przygotowane. Poważnym problemem było zarówno słabe uzbrojenie, jak i mizerny poziom wyszkolenia ich sił. Jeśli chodzi o uzbrojenie, to obie strony w trakcie walk korzystały przede wszystkim z broni, która znajdowała się na wyposażeniu libijskich sił zbrojnych jeszcze za rządów Kadafigo. W jej posiadanie weszły w momencie przejścia poszczególnych jednostek libijskich sił zbrojnych na stronę któregoś z konkurencyjnych rządów, bądź też w wyniku rabowania magazynów i baz wojskowych. Większość tego sprzętu była produkcji sowieckiej lub rosyjskiej, była też już dość wiekowa⁴⁷. Jeśli chodzi o jakość wyszkolenia żołnierzy, to pewien poziom doświadczenia bojowego prezentowali walczący dla każdego z konkurencyjnych rządów byli żołnierze i oficerowie armii Kadafigo. Natomiast walczące po obu stronach milicje plemienne i ochotnicy przedstawiali niewielką wartość bojową. Zarówno władze w Trypolisie, jak i te w Tobruku intensywnie poszukiwały więc zewnętrznych aktorów, którzy mogliby dostarczyć im nowoczesną broń, wyszkolić ich żołnierzy oraz wesprzeć ich bezpośrednio, wysyłając na pomoc jakieś jednostki wojskowe.

W kwestii dostaw broni należy zacząć od tego, że od 2011 roku obowiązuje międzynarodowe embargo na dostawy broni do Libii, ustanowione na podstawie rezolucji RB ONZ z 1970 roku (potwierdzone później kolejnymi rezolucjami w latach 2011-2014). Wszelkie dostawy broni do Libii są więc nielegalne w świetle prawa międzynarodowego. Skuteczność embargo okazała się jednak znikoma i przez cały okres trwania konfliktu obie strony zaopatrywane były w broń przez swoich zagranicznych sojuszników, w tym także stałych członków RB ONZ⁴⁸. Rząd GNC/GNA otrzymywał dostawy broni głównie od Turcji (przede wszystkim broń ręczną i lekką, pojazdy opancerzone Kirpi i uzbrojone drony Bayraktar TB-2) i Kataru (broń ręczną i lekką, przez pośredników). Rząd HoR/LAF był zaś zaopatrywany w broń przez takie państwa, jak Egipt, ZEA, Rosja, Francja, Białoruś czy Jordania (otrzymywał od nich znaczne ilości

⁴⁶ Y. Zoubir, *The Protracted Civil War...*, s. 18.

⁴⁷ Szczegółowe informacje na temat stanu wyposażenia libijskich sił zbrojnych w czasie upadku reżimu Kadafigo zob. International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2012*, London 2012, s. 337-338.

⁴⁸ *UN Arms Embargo on Libya*, Sipri, 2022, [online] https://www.sipri.org/databases/embargoes/un_arms_embargoes/libya/libya_2011, 26 IV 2023; *Libya Arms Embargo 'Totally Ineffective': UN Expert Panel*, United Nations, 13 III 2021, [online] <https://news.un.org/en/story/2021/03/1087562>, 26 IV 2023.

broni lekkiej i ręcznej oraz śmigłowce bojowe i transportowe, samoloty wielozadaniowe i szturmowe, pojazdy opancerzone czy też systemy obrony przeciwlotniczej)⁴⁹. Dostawy uzbrojenia miały duże znaczenie dla przebiegu walk, czego dowodzi choćby użycie dronów Bayraktar przez siły GNC/GNA w celu odparcia ofensywy generała Haftara na Trypolis⁵⁰.

Szkolenia dla członków sił zbrojnych obu stron wojny domowej prowadzone były zarówno przez specjalistów będących żołnierzami sił zbrojnych poszczególnych wspierających je państw, jak i przez opłacanych przez te państwa specjalistów z prywatnych firm wojskowych. Było to o tyle istotne, że w samej Libii brakowało miejscowych specjalistów, którzy mogliby się tym zająć, a poziom umiejętności i doświadczenie tych, którzy byli (głównie byli członkowie sił zbrojnych z czasów Kadafigo), budził duże wątpliwości. Podstawowe szkolenia dla milicji lojalnych wobec rządu GNC/GNA zapewniane były przez żołnierzy tureckich sił zbrojnych. Siły LAF szkolone zaś były przez wojskowych z Egiptu, najemników z Grupy Wagnera oraz z innych, prywatnych firm wojskowych finansowanych przez ZEA⁵¹. Według niektórych źródeł w szkoleniach wojsk generała Haftara uczestniczyli też specjaliści z Izraela⁵². Nieco inny charakter miały natomiast szkolenia finansowane przez Unię Europejską w ramach programu EUNAVFOR MED. Prowadzone były one dla marynarki libijskiej Marynarki Wojennej i Straży Przybrzeżnej, lojalnej wobec władz w Trypolisie, a celem tych szkoleń było podniesienie zdolności do walki z nielegalną migracją i przemytem⁵³.

Ze względu na trudne do uzupełnienia braki w sprzęcie i wyszkoleniu większe znaczenie dla sytuacji na froncie miało bezpośrednie wsparcie militarne, które strony konfliktu otrzymywały od swoich zagranicznych sojuszników. Tu kluczowe znaczenie miał udział trzech państw: Rosji, ZEA i Turcji. Rosja przy pomocy kontrolowanego przez Kreml zmilitaryzowanego aktora niepaństwowego w postaci Grupy Wagnera wspierała siły generała Haftara. W szczytowym okresie liczebność powiązanych z Rosją najemników sięgała około 3 tysięcy ludzi, dysponującymi licznymi lekkimi pojazdami opancerzonymi, systemami obrony przeciwlotniczej (Pantsir-S1), a także samolotami wielozadaniowymi i szturmowymi (MiG-29, 4 Su-24M). Podobnie ważną rolę odgrywały grupy najemników wysłane do Libii przez Zjednoczone Emiraty Arabskie. Ich liczebność nie jest dokładnie znana, wiadomo natomiast, że dysponowali oni szerokim wachlarzem uzbrojenia dostarczanym im przez władze w Abu Zabi, w tym samolotami uderzeniowo-rozpoznawczymi (AT-802), śmigłowcami UH-60M, chińskimi

⁴⁹ M. Schwarz, *From Legal to Illegal Transfers: Regional Implications of Weapon Flows to Libya*, Peace Research Institute Frankfurt, 10 XII 2020, [online] <https://blog.prif.org/2020/12/10/from-legal-to-illegal-transfers-regional-implications-of-weapon-flows-to-libya/>, 26 IV 2023; *SIPRI Trade Register*, [online] https://armstrade.sipri.org/armstrade/page/trade_register.php, 26 IV 2023.

⁵⁰ *Libya's Deadly Game of Drones*, „Times Aerospace”, [online] <https://www.timesaerospace.aero/features/defence/libyas-deadly-game-of-drones>, 5 II 2024.

⁵¹ M. Schwarz, *From Legal to Illegal...*

⁵² R. Silverstein, *Haftar: Israeli Secret...*

⁵³ Operation EUNAVFOR MED IRINI, [online] <https://www.operationirini.eu/>, 26 IV 2023; International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2021*, London 2021, s. 353.

dronami Wing Loong I i Wing Loong II oraz zestawami przeciwlotniczymi Pantsir-S1. Turcja, która wsparła rząd w Trypolisie, wysłała na pomoc zarówno oddziały najemników (głównie zrekrutowanych w Syrii bojowników walczących wcześniej przeciw reżimowi Baszira al-Assada), jak i kontyngent swoich własnych żołnierzy. Ten ostatni liczył około 500 ludzi uzbrojonych w bojowe wozy piechoty i transportery opancerzone (ACV-AAPC, Kirpi), artylerię (T-155 Firtina), zestawy obrony przeciwlotniczej (MIM-23B Hawk, Korkut, GDF-003) i rozpoznawczo-bojowe bezzałogowce (Bayraktar TB2)⁵⁴. Ponadto wiadomo, że w różnych fazach konfliktu na mniejszą skalę (niewielkie oddziały lub pojedyncze akcje) udział w walkach brały siły zbrojne innych państw, między innymi Francji czy Izraela⁵⁵.

WNIOSKI

Regionalne i pozaregionalne wsparcie dla stron konfliktu w Libii nie odpowiada wzorcom przyjaźni i wrogości charakterystycznym dla bliskowschodniego regionalnego kompleksu bezpieczeństwa. Interesy państw regionu i mocarstw globalnych w przypadku Libii są niekiedy sprzeczne z ich interesami w innych państwach Bliskiego Wschodu i innych regionach świata. Na przykład Iran i Turcja w konflikcie libijskim wspierają tę samą stronę (GNC/GNA), podczas gdy w wojnie domowej w Syrii stoją po przeciwnych stronach barykady. Polityka państw trzecich wobec Libii jest natomiast często rezultatem ich szerszej rywalizacji na innych frontach i w innych obszarach.

Rywalizacja mocarstw regionalnych i globalnych w wojnie domowej w Libii pokazuje też, że aktorzy spoza regionu oraz z bardziej oddalonych części bliskowschodniego RKB zmarginalizowali aktorów z bezpośredniego sąsiedztwa Libii (subregionu Maghrebu i Afryki Subsaharyjskiej). Główną rolę odgrywają aktorzy spoza regionu (Rosja, Francja i Włochy), mocarstwa regionalne (Turcja, Egipt) i mniejsze państwa realizujące własne interesy w regionie (ZEA, Katar). Państwa sąsiednie (Algieria, Czad, Tunezja, Sudan) starały się raczej zachować neutralność, a jeśli już opowiadały się po jednej czy drugiej stronie konfliktu, to w sposób umiarkowany. Dość symptomatyczny jest natomiast przykład Egiptu, który choć wciąż ma status mocarstwa regionalnego i w wojnie domowej w Libii stara się w miarę możliwości realizować własne interesy, jednocześnie pozostaje pod silnym wpływem ZEA i Arabii Saudyjskiej. Pozycja rządzącego Egiptem od 2013 roku prezydenta Abdel Fattaha as-Sisiego uzależniona jest w znacznym stopniu od wsparcia finansowego i materialnego udzielanego mu przez rządy dwóch wspomnianych państw. W efekcie działania podejmowane przez władze egipskie w odniesieniu do wojny domowej w Libii (ale także w przypadku interwencji koalicji

⁵⁴ International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2020*, London 2020, s. 364-365; tenże, *The Military Balance 2021...*, s. 353-354.

⁵⁵ *Libya Attack: French Soldiers Die in Helicopter Crash*, BBC News, 20 VII 2016, [online] <https://www.bbc.com/news/world-africa-36843186>, 5 II 2024; Y. Melman, *Israel's Little-Known Support for Haftar's War in Libya*, „Middle East Eye” 2020, 5 IV, [online] <https://www.middleeasteye.net/news/israel-little-known-support-haftar-war-libya>, 5 II 2024.

państw arabskich w Jemenie w 2015 roku i przy blokadzie Kataru w 2017 roku) musiały uwzględnić nie tylko egipski interes narodowy, ale też oczekiwania ZEA i Arabii Saudyjskiej⁵⁶. W regionalnych organizacjach międzynarodowych (Unia Afrykańska, Liga Państw Arabskich) ujawniły się głębokie podziały wśród ich członków w odniesieniu do konfliktu w Libii, w efekcie czego nie były one w stanie zająć jednoznacznego stanowiska i zostały zepchnięte do roli obserwatorów. Z kolei USA oraz UE angażowały się w wewnętrzny konflikt libijski w ograniczonym stopniu, podobnie jak NATO. W przypadku UE konflikt w Libii ujawnił głębokie podziały i różnice interesów pomiędzy państwami członkowskimi, szczególnie Francją i Włochami⁵⁷.

Zaangażowanie aktorów zewnętrznych zdecydowanie pogłębiło i utrwaliło już istniejące w Libii podziały o charakterze politycznym, geopolitycznym i społecznym. Obie strony konfliktu, mając za sobą poparcie mocarstw regionalnych i globalnych, okopują się na swoich pozycjach dosłownie i w przenośni; usztywniają swoje stanowiska negocjacyjne i ograniczają tym samym szanse na osiągnięcie politycznego porozumienia. W tym kontekście należy stwierdzić, że zarówno w krótszej, jak i dłuższej perspektywie czasowej nie ma żadnych sensowych przesłanek dla dalszego istnienia Libii jako jednego państwa. Obecny podział na dwie odrębne jednostki polityczno-terytorialne będzie się najprawdopodobniej dalej utrwał i doprowadzi do faktycznego, a być może także prawnomiędzynarodowego rozpadu tego państwa.

BIBLIOGRAFIA

- Ahren R., *Netanyahu: 80% of Security Threats Against Israel Emanate from Iran*, „The Times of Israel” 2017, 6 III, [online] <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-80-of-security-threats-against-israel-emanate-from-iran/>.
- Beccaro A., *ISIS in Libya and Beyond, 2014-2016*, „The Journal of North African Studies” 2022, vol. 27, no. 1, s. 160-179, <https://doi.org/10.1080/13629387.2020.1747445>.
- Brahimi A., *Libya's Revolution*, „The Journal of North African Studies” 2011, vol. 16, no. 4, s. 605-624, <https://doi.org/10.1080/13629387.2011.630880>.
- Burgess S., *Regional Security Complexes and African Foreign Policies*, „Journal of Indo-Pacific Affairs” 2021, Special Issue, November, s. 65-92.

⁵⁶ Te bliskie relacje zaczęły się jednak psuć na początku 2023 roku. W przypadku Egiptu i ZEA kością niezgody było poparcie obu państw dla różnych frakcji działających w libijskim HoR (Egipt wspierał frakcję Abdela Hamida ad-Dabeiba, a ZEA frakcję Fathiego Baszadza) oraz poparcie dla różnych stron konfliktu, który wybuchł w kwietniu 2023 roku w Sudanie (Egipt wsparł sudańską armię pod dowództwem generała Abdela Fattaha al-Burhana, zaś ZEA wsparły Siły Szybkiego Wsparcia, na których czele stał Mohamed Hamdan Dagaló). Pogorszenie relacji Egiptu z Arabią Saudyjską było natomiast wynikiem odwołania przez Egipt przekazania wysp Sanafir i Tiran na Morzu Czerwonym Saudom, do czego Egipt zobowiązał się w dwustronnym porozumieniu z kwietnia 2016 roku. S. Roll, *Egypt, Saudi Arabia and the UAE: The End of an Alliance. Divergences of Interest in Bilateral Relations Offer Opportunities for Germany and the EU*, Stiftung Wissenschaft und Politik, Publikationen, 23 VIII 2023, [online] <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023C47v02/>, 5 II 2024.

⁵⁷ Y. Zoubir, *The Protracted Civil War...*, s. 23.

- Buzan B., Wæver O., *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge 2003, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>.
- Conflict and Peace in Western Sahara*, red. J. Besenyő, J. Huddleston, Y. Zoubir, London 2022.
- Dyduch J., Jarząbek J., Skorek A., *The Role of Israel's Gas Discoveries in Shaping Its Foreign Policy Towards the Actors in the Levant Security Subcomplex*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, t. 71, nr 4, s. 127-141, <https://doi.org/10.35757/SM.2018.71.4.07>.
- Erdağ R., *Libya in the Arab Spring: From Revolution to Insecurity*, New York 2017, <https://doi.org/10.1057/978-1-137-58772-5>.
- Feuer S., *A Unified Government in Libya: Potential Regional Implications*, „INSS Insight” 2021, no. 1462, [online] <https://www.jstor.org/stable/resrep33859>.
- Geha C., Volpi F., *Constitutionalism and Political Order in Libya 2011-2014: Three Myths About the Past and a New Constitution*, „The Journal of North African Studies” 2014, vol. 21, no. 4, s. 687-706, <https://doi.org/10.1080/13629387.2016.1165097>.
- The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, red. M. Gasiorowski, S. Yom, New York 2018.
- Hauslohner A., Kouddous S., *Khalifa Hifter, the Ex-General Leading a Revolt in Libya, Spent Years in Exile in Northern Virginia*, „Washington Post” 2014, 20 V, [online] https://www.washingtonpost.com/world/africa/rival-militias-prepare-for-showdown-in-tripoli-after-takeover-of-parliament/2014/05/19/cb36acc2-df6f-11e3-810f-764fe508b82d_story.html.
- Henry C.M., Springborg R., *Globalization and the Politics of Development in the Middle East*, New York 2011, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511778162>.
- International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2012*, London 2012.
- International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2020*, London 2020, <https://doi.org/10.4324/9780429333569>.
- International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2021*, London 2021, <https://doi.org/10.4324/9781003177777>.
- Jarząbek J., *Regional Security Complex Theory: Reflections and Reformulations*, [w:] *Securitization Revisited: Contemporary Applications and Insights*, red. M.J. Butler, Abingdon 2020, s. 47-66, <https://doi.org/10.4324/9780429054648-4>.
- Ladja T., *Tribe and State in the History of Modern Libya: A Khaldunian Reading of the Development of Libya in the Modern Era 1711-2011*, „Cogent Arts & Humanities” 2016, vol. 3, no. 1, s. 1-17, <https://doi.org/10.1080/23311983.2016.1183278>.
- Libya Arms Embargo 'Totally Ineffective': UN Expert Panel*, United Nations, 17 III 2021, [online] <https://news.un.org/en/story/2021/03/1087562>.
- Libya Attack: French Soldiers Die in Helicopter Crash*, BBC News, 20 VII 2016, [online] <https://www.bbc.com/news/world-africa-36843186>.
- Libya's Deadly Game of Drones*, „Times Aerospace”, [online] <https://www.timesaerospace.aero/features/defence/libyas-deadly-game-of-drones>.
- Megerisi T., *Geostrategic Dimensions of Libya's Civil War*, Africa Center for Strategic Studies 2020, [online] <http://www.jstor.com/stable/resrep24408>.
- Melman Y., *Israel's Little-Known Support for Haftar's War in Libya*, „Middle East Eye” 2020, 5 IV, [online] <https://www.middleeasteye.net/news/israel-little-known-support-haftar-war-libya>.

- Ntaka B., Csicsmann L., *Non-State Armed Groups and State-Building in the Arab Region: The Case of Post-Gaddafi Libya*, „South African Journal of International Affairs” 2021, vol. 28, no. 4, s. 62-649, <https://doi.org/10.1080/10220461.2021.2019104>.
- Operation EUNAVFOR MED IRINI, [online] <https://www.operationirini.eu/>.
- Owen R., *The Rise and Fall of Arab Presidents for Life*, Cambridge 2012, <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674065413>.
- Partrick N., *How the UAE Wields Power in Yemen (Interview by Zachary Laub)*, Council on Foreign Relations, 22 VI 2018, [online] <https://www.cfr.org/interview/how-uae-wields-power-yemen>.
- Roll S., *Egypt, Saudi Arabia and the UAE: The End of an Alliance. Divergences of Interest in Bilateral Relations Offer Opportunities for Germany and the EU*, Stiftung Wissenschaft und Politik, Publikationen, 23 VIII 2023, [online] <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023C47v02/>.
- Salyk-Virk M., *Airstrikes, Proxy Warfare, and Civilian Casualties in Libya*, Washington 2020, [online] <https://www.jstor.org/stable/resrep25414.6>.
- Santini R., *A New Regional Cold War in the Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theory Revisited*, „The International Spectator” 2017, vol. 52, no. 4, s. 93-111, <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1371487>.
- Schwarz M., *From Legal to Illegal Transfers: Regional Implications of Weapon Flows to Libya*, Peace Research Institute Frankfurt, 10 XII 2020, [online] <https://blog.prif.org/2020/12/10/from-legal-to-illegal-transfers-regional-implications-of-weapon-flows-to-libya/>.
- Selvik K., Stensile S., *Stability and Change in the Modern Middle East*, London 2011, <https://doi.org/10.5040/9780755611195>.
- Silverstein R., *Haftar: Israeli Secret Aid to Libya's Strongman Reveals a New Friend in Africa*, Middle East Eye, 8 VIII 2017, [online] <https://www.middleeasteye.net/opinion/haftar-israeli-secret-aid-libyas-strongman-reveals-new-friend-africa>.
- SIPRI Trade Register, [online] https://armstrade.sipri.org/armstrade/page/trade_register.php.
- Stern J., Berger J.M., *ISIS: The State of Terror*, London 2015.
- Tar U., Mala M., *The Emerging Architecture of a Regional Security Complex in the Lake Chad Basin*, „Africa Development” 2017, vol. 42, no. 3, s. 99-118.
- Taylor P., *France's Double Game in Libya*, „Politico” 2019, 17 IV, [online] <https://efile.fara.gov/docs/6170-Informational-Materials-20190718-717.pdf>.
- UN Arms embargo on Libya, Sipri, 2022, [online] https://www.sipri.org/databases/embargoes/un_arms_embargoes/libya/libya_2011.
- United Nations Support Mission in Libya – Report of the Secretary-General (S/2020/41), United Nations Security Council, 15 I 2020, [online] <https://reliefweb.int/report/libya/united-nations-support-mission-libya-report-secretary-general-s202041-enar>.
- Valiente A., *Khalifa Haftar: CIA Asset*, Libya 360° Archives, 28 VIII 2011, [online] <https://libyadiary.wordpress.com/2011/08/28/khalifa-haftar-libyan-cia-asset/>.
- Walsh B., *Revisiting Regional Security Complex Theory in Africa: Museveni's Uganda and Regional Security in East Africa*, „African Security” 2020, vol. 13, no. 4, s. 300-324, <https://doi.org/10.1080/19392206.2021.1873507>.

- Wehrey F., *Salafism and Libya's State Collapse: The Case of the Madkhalis*, Carnegie Endowment for International Peace, 19 XII 2019, [online] <https://carnegieendowment.org/2019/12/19/salafism-and-libya-s-state-collapse-case-of-madkhalis-pub-81835>.
- Wehrey F., „*This War is Out of Our Hands*”: *The Internationalization of Libya's Post-2011 Conflicts from Proxies to Boots on the Ground*, „New America” 2020, s. 17-25, [online] www.jstor.org/stable/resrep26366.6.
- Yaalon M., *An Inside Look at Israeli National Security Strategy*, The Washington Institute for Near East Policy, 19 IX 2016, [online] <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/an-inside-look-at-israeli-national-security-strategy>.
- Zoubir Y., *The Protracted Civil War in Libya*, „Insight Turkey” 2020, vol. 22, no. 4, s. 11-27, <https://doi.org/10.25253/99.2020224.01>.
- Zunes S., Mundy J., *Western Sahara: War, Nationalism, and Conflict Irresolution*, New York 2020.

Jarosław JARZĄBEK – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego (UWr), pracownik Instytutu Studiów Międzynarodowych i Bezpieczeństwa UWr. W pracy badawczej zajmuje się polityką bezpieczeństwa, systemami politycznymi i siłami zbrojnymi państw Bliskiego Wschodu, a także konfliktem izraelsko-palestyńskim. Stypendysta Polsko-Amerykańskiej Komisji Fulbrighta. Dyrektor programowy w programie studiów European Master in Global Studies na Uniwersytecie Wrocławskim.